

Rembrandti fény

Nehéz róla beszélni, írni. Szellemes, modern francia festő, Bernard Buffet mondja: „Rembrandtról írni olyan nehéz, mint Istenről írni!“ Egy kiváló életrajz-regényíró Michelangelót nevezte a szobrászat, Beethovent a zene, Rembrandtot a piktúra titánjának. Én, a festő — aki nem vagyok méltó, hogy a sarujának szíját megoldjam — óriási csúcsnak látom őt, a nagyok közt is legnagyobbak, olyannak, „mint a sast a sólyommadarak között“.

Huszonhét éves koromig csak néhány munkájának a fényképét ismertem. Híres Anatómiai leckéjének színes reprodukcióját orvosi rendelőkben lehetett látni. Egyszer aztán, egy szép könyvben hatszázharminc olajfestményének, egy másikban kétszáz rajzának a mása került a kezembe. Ennyi mű! S amit végtelenül nagyra becsültem bennük, s példaképpen addig is magam elé tűztem: minden egyes darabjáról azonnal felismerhetni, hogy Rembrandt keze alkotta őket! Minden munkája egy új teremtménye a világnak. Feltűnt az is, hogy ez a hatalmas életmű — azzal a több ezer rajzzal és számos festménnyel, amit még ma is csak hírből ismerek — aránylag rövid életnek a gyümölcse: Rembrandt hatvanhárom évet, két hónapot és tizenkilenc napot élt. Ami igazán megdöbbentő, tizennyolc éves korában készült Önarcképe (a kasseli képtárban) már mint meglett férfit ábrázolja — a mai tizennyolc évesek még gyerekek! —, s még hozzá micsoda művészi érettséggel! Viszont a hatvan-két éves korában készülről aggastyán néz reánk, a mai hatvankét évesek nagy átlaga jóval fiatalabbnak látszik, mint ő.

Élete bámulatosan hasonlít a piktúrájához; nagy fények — nagy árnyékok, világosság—sötétség, piros öröm—fekete bánat, fényűző jólét — földhözragadt szegénység. Járt a boldogság legmagasán, állott nehéz koporsók mellett: a szülein kívül két feleségét, négy gyermekét temette el, örülhetett ragyogó művészi sikereknek, de nagyon csúf kudarcokat is el kellett szenvednie . . .

Az idén tett művészeti tanulmányutamnak egyik nagy öröme volt, hogy nyugati múzeumokban Rembrandtnak több mint húsz eredeti művét láthattam. Még a piktúrában járatlan szemlélőt is megállítja képeinek rendkívül meggyőző, elhíthető ereje, epikai, lírai, drámai elemeinek csodálatos egyensúlya, egymást kiegészítő koncentráltága; a szakértő pedig elképed, mikor látja, hogy Rembrandt a cicomás, sallangos konvenciókkal, puffogó frázisokkal tele barokk idején milyen zseniális újító, milyen saját útját járó művész volt: képeiből mély humánus, póz nélküli egyszerűség, az élet valósága, kendőzetlen közvetlensége árad, az embernek, a népnek a szeretete, páratlan magas művészi szinten és hőfokon. A komponálásban elkerül minden merev szabályt, szokást, banális konvenciót, gondosan mérlegel, rafinált tudatossággal és izléssel rendezzi az alakokat s a

téma elemeinek ritmus-eltolódásaival, finom aszimmetriával szokatlan közvetlenséget, életet és valószínűséget teremt.

Rend, világos szerkesztés, ész és szív, értelem és érzelem, tudatosság és ihlet — zseniális összhangban és együttthatásban. Rembrandt csaknem minden képét a fény és árnyék optikai jelenségeire építette fel. Elődeinek vagy kortársainak munkáiban elvétve már akad ilyesmi, de programszerűen, ilyen tudatosan és következetesen senki sem tűzte maga elé festői feladatul. Eljárását több példán is szemlélhettem: az árnyékban maradó részeket valami hideg umbra-zöld-okker keverékével festi fel. A felületet jó rücskösen hagyja, ettől az erősen elnyeli a fényt. A megvilágított részek viszont simábbak, s a festéket többnyire vastag rétegben rakja fel, különösen a kiemelendő részeken, úgy, hogy szinte domborodik. Persze, az ilyen felület világító ereje hatványozódik. Az intenzív mély sötétnek és a maximális világosnak egy képen való felhasználásával Rembrandt nagyszerű festői hatásokat ér el. Képei valóssággal világítanak.

Jól megfigyelhettem ezt az Uffiziben; látogatásom napján borult volt Firenze felett az ég, de a nagy terem legsötétebb sarkában festőállványra tett kis Rembrandt-képek szinte sziporkáztak a saját fényüktől. A Mester nem elégedett meg a főtéma megvilágításával: a fény lesiklik róla, ráül a szomszédos részekre, s hol itt, hol ott csendülnek fel különböző fények, valóságos hangerővel. Akaratlanul is Palestrina kórusainak finom fluktuálását hallom, a téma rezdüléseit a különböző szólamokban...

Rembrandt nemigen ismerhette a munkával járó vajúdást, az anyag ellenállását, a küszködést. Úgy tűnik, hallatlanul biztos kezének minden mozdulata azonnal célba talált. Megoldásai elképesztően természetesek, magától értetődőek, kifejezőek, könnyen adódók, gátlás, kinlódás nélküliek. Rembrandtot az élet százszor is legyűrhetette, de a vásznon, a festésben korlátlan úr maradt: eleve győztesen indult minden harcába, s bármihez fogott, már a kezdés pillanatában biztos volt a sikerében. A festés öröme, az alkotómunka gyönyörűsége az élet minden bánatáért és külső kudarcáért kárpótolhatta. Művészi pályája a kezdettől az utolsó önarcképig megállás vagy visszaesés nélkül felfelé ívelt. Amint fogytak életének napjai, úgy nőtt naponként magasabbra a művészetben.

1669. október 4-én nagy szegénységben halt meg, 8-án temették Amszterdamban. A korabeli feljegyzés szerint lakásában „csak gyapjúból és vászomból készült ruhaneműit és mesterségének eszközeit” találták. Temetéséről távol maradtak a város nagyjai, nem dicsőítették — akkor szokásos — nagyhangú versek, kicirkalmazott búcsúztatók... Mindegy! Önarcképére hiába teszünk királyi koronát: nem lesz több tőle, hiába akasztunk rá koldustarisznyát, nem lesz kevesebb miatta. Magában álló érték — ma sokkal több, nagyobb, fényesebb, mint valaha. Aki csak ránéz, gazdagabb lesz tőle, a beavatottak éppúgy, mint a laikusok. Engem, tudom, megbabonázott; Bécsben az Édesanya portréja vagy kis, piroskabátos Önarcképe, az Uffizi számára készített másik Önarcképe, vagy a pesti Rabbínusa halálomig elkísér... Boldog vagyok, hogy él Rembrandt, és még engem is megajándékozott...